
Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 4 (1939)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1936-1938), Περίοδος Γ'

Περί βιβλιογράφων και βιβλιογραφικών
εργαστηρίων (Περίληψις υπό του ιδίου)

Λίνος ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1413](https://doi.org/10.12681/dchae.1413)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Λ. (2013). Περί βιβλιογράφων και βιβλιογραφικών εργαστηρίων (Περίληψις υπό του ιδίου). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 4, 28–30. <https://doi.org/10.12681/dchae.1413>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Περί βιβλιογράφων και βιβλιογραφικών
εργαστηρίων (Περίληψις υπό του ιδίου)

Λίνος ΠΟΛΙΤΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1936-1938), Περίοδος Γ' • Σελ. 28-30

ΑΘΗΝΑ 1939

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἑπὶ

ΛΙΝΟΥ Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ.

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ

(Περίληψις ὑπὸ τοῦ ἰδίου).

Ἡ πολύτιμος ἀναγραφὴ τῶν Ἑλλήνων βιβλιογράφων τῶν Vogel — Gardthausen (*Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 33. Beiheft, 1909) εἶναι γνωστὸν, ὅτι δὲν ἱκανοποιεῖ πάντοτε, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ συχνῶς ἀπαντῶμενα μοναχικὰ ὀνόματα τὰ μὴ φέροντα οὐδὲν ἄλλο ἐπίθετον. Προέρχεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς καθαρῶς φιλολογικῆς μεθόδου, μεθ' ἧς εἶναι συνεταγμένος ὁ κατάλογος. Εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν ὀνομάτων αὐτῶν καὶ γενικώτερον τῶν προβλημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς Ἑλληνας βιβλιογράφους δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἄλλη μέθοδος: ἡ τῆς παραβολῆς τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς ἐκάστου βιβλιογράφου καὶ ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συσχετίσις καὶ ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν ὁμοίων καὶ τῶν διαφόρων χειρογράφων. Ἡ πιστοποίησις τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος ἑνὸς ἐκάστου βιβλιογράφου θὰ εἴχεν ἐπίσης ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν δυνατὴν ἀπόδοσιν ἀχρονολογήτων ἢ ἀβιβλιογραφητῶν χειρογράφων εἰς μίαν ὠρισμένην ὁμάδα καὶ τὸν ἀκριβῆ χρονολογικὸν καθορισμὸν ἐντὸς τῆς περιόδου τῆς δράσεως ἑνὸς βιβλιογράφου (40—50 ἔτη) κωδίκων, τῶν ὁποίων ὁ χρονολογικὸς καθορισμὸς κυμαίνεται σήμερον κατὰ αἰῶνας. Τοῦτο ἐγένετο ἤδη διὰ τὸν βιβλιογράφον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος Ἰωάννην Δούκαν τὸν Νεοκαισαρείτην (δραξ ἀπὸ τοῦ 1330—1366, πρβλ. τὸν τόμον: Εἰς μνήμην Σ. Λάμπρου, Ἀθήναι 1935, 587—595), ὅπως καὶ διὰ τὸν ἀνώνυμον βιβλιογράφον, τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπίσης, τὸν γράφοντα κατ' ἐπιταγὴν τῆς σερβίδος βασιλείσσης Ἑλένης - Ἐλισάβετ (*Byzantinoslavica* 2, 1930, 288—384).

Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἄλλωστε εὐκολώτερον διὰ τὸν ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνα, δυσκολώτερον δὲ διὰ τὸν ΙΑ' ἢ ΙΒ' καὶ περισσότερον διὰ τὸν Η' ἢ Θ', ὁπότε ἡ γραφὴ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀρκετὰ διαφοροποιηθῆ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνα τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπολύτως εὐχερές, ἀνακύπτουν δὲ πολλοὶ δυσκολίαι· ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπη νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν,

είναι τὰ ἐντελῶς ἀτομικά καὶ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς.

Ἡ ὁμοιότης τῆς γραφῆς εἶναι βεβαίως ἡ βᾶσις μιᾶς τοιαύτης ἐργασίας, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα ἐπικουρικὰ στοιχεῖα: διάταξις τῆς ὕλης, ἀρίθμησις τετραδίων, κοσμήματα, προτίμησις τοῦ βιβλιογράφου εἰς ὠρισμένον εἶδος κώδικος (λειτουργικούς, φιλολογικούς), πρὸ παντὸς δὲ ὁ τρόπος τῆς ὑπογραφῆς. Καὶ μόνον ὁ τρόπος τῆς ὑπογραφῆς εἶναι δυνατὸν νὰ βοηθήσῃ τὴν διάκρισιν τῶν βιβλιογράφων (π.χ. ὁμοίου ὀνόματος): χρησιμεύει ὡς εἶδος σφραγίδος ἢ «σήματος κατατεθέντος» τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου. Οὕτω ὑπογράφει πανομοιοτύπως ὁ ἄνωτέρω μνημονευθεὶς Ἰωάννης Νεοκαισαρείτης, ὁ Θεόδωρος Ἀγιοπετρίτης (1280 — 1307), ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἔχη εἰδικότητα εἰς τὴν γραφὴν Εὐαγγελίων, καὶ ὁ Μανουὴλ Παγκράτιος, εἰδικὸς εἰς γραφὴν ἱατρικῶν κωδίκων.

Ἐχοντες ὡς βᾶσιν μόνον τὸν τρόπον τῆς ὑπογραφῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς βιβλιογράφους τοῦ ἸΔ' αἰῶνος μὲ τὸ μοναχικὸν ὄνομα Ἰωάσαφ. Διακρίνονται οὕτω ἀμέσως δύο σύγχρονοι βιβλιογράφοι ὁ Ἰωάσαφ (1) μητροπολίτης Λαρίσης καὶ πρῶην Δράμας (1362 — 1385) καὶ ἕτερος Ἰωάσαφ (2), ἀκμάζων ἀπὸ τοῦ 1366 — 1406. Καὶ πράγματι καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτήρ εἶναι διάφορος. Ὁ Ἰωάσαφ (2) ὑπογράφει λιτότατα εἰς ὅλα τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα χειρόγραφα ὡς ἑξῆς: *Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἰωάσαφ πόνος, ἔτους ἰνδ..... μηνι.....* Φαίνεται, ὅτι ὁ Ἰωάναφ (2) ἔχει εἰδικότητα εἰς χειρόγραφα λειτουργικοῦ περιεχομένου καὶ μάλιστα εἰς λειτουργικὰ εἰλητὰ, καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον πολλὰ εἰλητὰ εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος νὰ εἶναι γραμμένα διὰ τῆς χειρὸς του — ὡς ἀσφαλῶς τὸ εἰλητὸν 86 τῆς ἡμετέρας Ἐθν. Βιβλιοθήκης, τὸ ὁποῖον στερεῖται βιβλιογραφικοῦ σημειώματος. Τὸν Ἰωάσαφ αὐτὸν εἶχον πολλοὶ συγχύσει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν καὶ ὡς μοναχὸν Ἰωάσαφ. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀποθνήσκει τῷ 1383, ἐνῶ ὁ βιβλιογράφος δρᾷ μέχρι τοῦ 1406.

Τρεῖς κώδικες φέροντες τὸ πανομοιότυπον βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἰωάσαφ (Χάλκης, Μονῆς Θεοτόκου 27, Viz. Vr. 7. 761. Ρώμης, Chis. R — v — 29, Cavalieri 23. Bodl. miscell. 136, Coxe 703) φέρουν τὸ συμπληρωματικὸν σημείωμα: *ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν Ὁδηγῶν*. Ὅτι εἶναι γεγραμμένα διὰ χειρὸς τοῦ ἡμετέρου Ἰωάσαφ ἀποδεικνύει πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπογραφῆς καὶ ὁ ἑξάμετρος:

Χριστὲ δίδου μογήσαντι τετὴν πολύολβον ἀρωγὴν

τὸν ὁποῖον προσθέτει εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν σημείωμα ἐκ τῶν ἄνωτέρω τριῶν ὁ Βοδληϊανὸς κώδιξ· ὁ αὐτὸς στίχος ἐπαναλαμβάνεται ὁμοίως εἰς δύο ἐξηκριβωμένα χειρόγραφα τοῦ Ἰωάσαφ: τὸν κώδικα Ἐθν. Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 2533 (Σερρών) καὶ τὸν Paris. Gr. 348 (Omont, Faesmilés πίν. 100).

Μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ ἡμετέρου Ἰωάσαφ

δεικνύει ἡ γραφή τοῦ κώδικος Paris. Gr. 311 (Omont, Facsimilés πίν. 82, πρβ. καὶ πίν. 100), ὥστε θὰ ἔκλινέ τις ν' ἀποδώσῃ τὸν κώδικα εἰς τὸν Ἰωάσαφ. Ἄλλ' ὁ κῶδιξ φέρει χρονολογικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν σημείωμα: ἐγράφη τῷ 1336 παρὰ τοῦ βιβλιογράφου Χαρίτωνος. Ἡ συνέχεια τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος προσθέτει ὅμως κάτι σημαντικόν: ὁ κῶδιξ εἶναι ἀφιέρωμα τοῦ ἱερομονάχου Ἰγνατίου τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Ὁδηγῶν. Ἐπομένως καὶ ὁ βιβλιογράφος Χαρίτων ἐργάζεται ἐντὸς τῆς αὐτῆς μονῆς. Κώδικα ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένους γνωρίζομεν ἀπὸ τοῦ 1319—1346 (μεταξὺ αὐτῶν τὸ πολυτελὲς Ψαλτήριον τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης τοῦ ἔτους 1346 ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων 1384, Ἄθων. 5504). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Χαρίτων ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Ἰωάσαφ ἢ μᾶλλον ὅτι ἀμφοτέροι ἀνήκουν εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον τῆς μονῆς τῶν Ὁδηγῶν, τὸ ὁποῖον ἀπεκρυστάλλωσεν ὠρισμένον εἶδος γραφῆς. Καὶ ἡ ὑπογραφή ἄλλωστε τοῦ Χαρίτωνος εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Ἰωάσαφ:

Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Χαρίτωνος πόνος. Ἐτελειώθη ἐν ἔτει...ἰνδ... (μηνί...).

Ἡ πιστοποίησης αὐτῆ βιβλιογραφικῆς καὶ καλλιγραφικῆς παραδόσεως μιᾶς μονῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δύναται νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἐρεῦνης καὶ διὰ τὰς λοιπὰς μονὰς, οἱ καρποὶ δὲ μιᾶς τοιαύτης ἐρεῦνης, γινομένης πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσης μεθόδου, δὲν ἤθελεν ἴσως ἀποβῆ ἄνευ ὠφελείας γενικωτέρας.